
ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Finskhetsrörelsens historia fortfarande oskriven

HENRIK STENIUS

I finsk tappning har nationstänkandet fått extra kraftiga uttryck genom att det trängt djupt in i såväl var mans vardag som eliternas politiska strategier. Från en rad allmogedialekter, utan annat bokligt fotfäste än de grundläggande kyrkliga skrifterna (se nedan!), utvecklades finska språket under loppet av ett par generationer till ett dynamiskt och normerat, statsbärande kulturspråk. Under denna korta period skapade finskhetsrörelsen en rik kulturell miljö, samtidigt som den gav en distinkt accent åt den politiska kulturen i Finland; stränga homogeniserings-strävanden har mött/möter desintegrerande krafter, framförallt av klass- men också av språkkaraktär. Själva språkfrågan fick en lösning som idag förs fram som modell för andra mångspråkiga nationer.

Resultatet av denna process, inklusive språkfrågans lösning, var inte följden av en på förhand fixerad plan, utan summan av olika oberoende faktorer. I efterhand kan man peka ut flera "segrare". En är det yksi-kieli-yksi-mieli-syndrom, som idag lever och frodas tack vare en kvasi-pragmatisk retorik i form av en populistisk avoghet gentemot alla former av deloffentligheter. Denna mentalitet är nära nog hegemonisk, men vid dess sida lever trots allt också en liberalare hållning, som t.ex. inte känner behov av att förneka det svenska i det finska.

Man förstår att företaget att teckna finskhetsrörelsens märkliga historia krävt en extra anspänning och att en uppgift av detta sakrosankta slag inte kunnat anförtros vanliga dödliga. Namnkunniga är också de som under årens lopp tagit sig före uppgiften, åren efter 1905 G. Suolahti och A.H. Virkkunen, på 1910-talet E.G. Palmén och i slutet av 1920-talet L.A. Puntila. Det var emellertid ingen förunnat att fullfölja

detta uppdrag förrän den finska historieskrivningens megaorganisatör, Päiviö Tommila, dök upp på parnassen och lotsade en diger volym, med tolv rutinerade författare, till tryckeriet.¹

Med längre tidsavstånd har möjligheterna ökat att se på språkrörelsernas historia utan blockeringar. Tack vare en rikhaltig internationell forskning kring nationalitetsrörelser och modernisationsprocesser inom nationalstaternas ramar (Benedict Andersson, Otto Dann, Ernst Gellner, Eric Hobsbawm, m.fl.) har vi idag dessutom bättre möjligheter att bedöma på vilket sätt finskhetsrörelsens uppkomst, spridning och bedrifter varit unika. En av bristerna i den föreliggande antologin är att dessa senare möjligheter inte utnyttjats.

Tommila skriver i förordet att "stommen i antologin utgör den politiska finskhetsrörelsens historia". Den kritiska fråga som omedelbart infinner sig vid genomläsningen av antologin är om föremålet faktiskt är *rörelsens* historia. Undertecknad vill i det följande hävda att "rörelsens" historia analyseras från dess uppkomst under 1800 fram till 1880, varefter antologin växlar in på andra, synnerligen innöta, spår och redovisar för finska språkets ställning i det finländska samhället. För självständighetstidens del kommer "rörelsen" att betyda endast den äktafinska rörelsen. Det finns mycket positivt att säga om en välskrivna och innehållsrik bok som *Herää Suomi*. Men på minussidan finns i detta fall bristen på problematisering av föremålet för boken, den fennomanska rörelsen såsom rörelse: vad var dess speciella karaktär, vad hände när den blev allt mer hegemonisk?

*

På Erkki Lehtinens lott har fallit den otacksamma uppgiften att skriva om rörelsen före rörelsen fanns, att spåra dess förhistoria under en tid då nationalismen som idé ännu inte var påtänkt. Lehtinen löser uppgiften genom att utgå ifrån begreppet "maantieteellinen Suomi" (s. 13)² samtidigt som han hävdar att strävandena att ge uttryck för en lo-

¹ Päiviö Tommila (huvudred.) och Maritta Pohls (red.), *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. 497 s. (Jyväskylä 1989). Den fascinerande historien om finskhetsrörelsens oskrivna historia har Ari Uino redogjort för i en artikel i *Kanava* 2/1983, 'Suomalaisuuden historia. Vihdoin ja viimeinkö?'

² Begreppet "maantieteellinen Suomi" för tankarna till naturalhistorikernas försök vid sekelskiftet att botaniskt, zoologiskt och geologiskt försöka ange gränserna för det naturgeografiska Finland; Anto Leikola, 'Det naturhistoriska Finland: ett begrepps uppkomst och uppblomstring' i *Historisk Tidskrift för Finland* 2/1985. Försöken att ge naturvetenskaperna ett nationellt bruksvärde var förmodligen ovanligt ihärdiga i Finland, även om motsvarande försök förekom också på annat håll, t.ex. Sten de Geers försök att lansera begreppet Baltoscandien såsom ett alternativ till Wilhelm Ramsays begrepp Fennoscandien.

kal identitet och strategi inom detta område var utslag av ett finsk-nationellt egensinne. Med hjälp av det falska begreppet "geografiskt Finland" kan han karakterisera grupper inom detta område som inte var finnar såsom representanter för en främmande kultur.

Lehtinen anslår en mindre lyckad ton för antologin. Hans uppsats är ett exempel på var man kan hamna ifall den nationella historien inte granskas ur ett komparativt perspektiv. Således blir biskop Henrik i Lehtinens beskrivning en nationell symbol innan nationen existerade. Uppgifterna om Henrikskulten i Finland under medeltiden är relevanta. Men vad slags "patriotism" kulten är uttryck för kan vi veta bara genom att jämföra kulten med kulter av andra lokala helgon, såsom t.ex. Hans i Linköping och Thyrgils i Kumla. Vi vet att biskop Henrik, som symbol för de östra landskapen, under medeltiden inte var mera samlande än att S:t Olof var populärare.³

Bibelöversättningarna var kulturpolitiska satsningar, varav man kan dra slutsatsen att den moderna, centraliserade staten, såsom den byggdes upp av Gustav Vasa på 1500-talet, definierades såsom ett rike med två centra, ett svenskt och ett finskt. Den svenska bibelöversättningen profilerade sig mot den danska, vardagsnära översättningen genom att odla arkaismer, inte rensa bort tyska element och genom att också använda sig av gammal överhetssvenska. De svenska och finska projekten var tillsammans ägnade att visa att alternativet att bygga upp en all-nordisk stat inte längre var att tänka på.⁴ (Dock var hotet om att Norden skulle regeras från Köpenhamn inte härmed avvärijt, utan fortsatte att leva vidare 1500-talet ut).

Svensk patriotism på 1600-talet och en god bit in på 1700-talet var inte mera "nationell" än att monarkerna legitimerade sin makt, inte genom att framställa sig som svenskarnas och finnarnas kung, utan som goternas och vendernas.⁵

Lehtinen anför sådana fall då språkfrågan aktualiserades under svenska tiden, unifieringssträvanden lika väl som uttryck för en närhet till den finska kulturen. På dessa fall projiceras ett nationellt perspektiv. Ett sådant perspektiv var på 1800-talet förbundet med behovet att skapa nya typer av solidariskt tänkande, men idag omöjliggör det försöken att nyanserat beskriva (och försvara) kulturella särdrag. Det man vill fånga stymplas.

³ Uppslagsorden "Helgener" och "Helgonbilder" i *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*.

⁴ Veijo Kuusela, *Uskonpuhdistuksen vaikutus kansallisten kielten muotoutumiseen Tanskan ja Ruotsin valtakunnissa*. Seminaarityö teemaseminaarissa "Protestantismi Pohjoismaissa" Renvall-instituutissa keväällä 1992.

⁵ J. Nordström, *Johannes Magnus och den götiska romantiken*. Akademiska föreläsningar 1929 (Uppsala 1975).

Avsnittet om fennomani under storfurstendömets tid inleds med en artikel av Päiviö Tommila, där han bokför de tidiga uttrycken för en finsk-nationell ideologi. Också i detta avsnitt kunde ett komparativt grepp ha odlats. Läsaren kan förledas att tro att ståndspersonsklassens strävanden fr.om. slutet av 1700-talet att synliggöra folket och dess språk, skulle ha varit ett specifikt finskt nation-building projekt. Men också i gamla (national)stater uppstod vid denna tidpunkt en reaktion mot den kosmopolitiska elitkultur, som totalt fjärmats från "folkets" offentlighets-former.⁶

Ett begreppshistoriskt perspektiv hade kunnat belysa patriotismens allmänna utveckling, hur termen på 1700-talet förbands vid ett engagemang i det allmänna, i en ståndgräns-överskridande helhet, för att först på 1800-talet beteckna en ny idé om att (a) samhället i grunden kan förändras och utvecklas samt att (b) det är nationalstaten som skapar förutsättningarna för, utgör subjekten i, dessa förändringar.

Begreppshistoria hade också kunnat användas på termen "offentlighet". Istället för att, som Tommila, hävda att Snellman tillägnade sig ett västerländskt-liberalt offentlighetsbegrepp (s. 61), hade termen givit möjligheter att belysa finsk-nationella särdrag. Det är i överensstämmelse med sanningen att Snellman stred för fri opinionsbildning. Men friheten betydde inte att den måste praktiseras i en sfär utanför (ämbetsmän)staten, vilket var ett anglosaxiskt-liberalt axiom. För Snellman och andra nation-buildare i Finland var opinionsbildningen underställd ett statsintresse. Såväl ämbetsman som icke-ämbetsman stod inför samma uppgift att förvalta och förkovra fosterlandet på ett statsansvarigt sätt.⁷

Pirkko Rommis och Maritta Pohls intresseväckande avsnitt om den fennomanska rörelsen under de fyra sista decennierna av 1800-talet innehåller bokens mest inträngande analys av fennomani såsom rörelse betraktad. Särskilt klagörande är beskrivningen av Yrjö Koskinens sätt att utforma den fennomanska strategin på 1860- och 1870-talen. Författarna visar, att Koskinen med hjälp av en (fenna)manisk agitation ("suomikiihko") ville avväpna och neutralisera "de gamla hederliga fennomanierna" (August Ahlqvist). Genom att överhettas språkfrågan ville man förhindra att finskhetsvänner attraherades av kon-

⁶ Peter Burke, *Popular culture in early modern Europe*. (London 1979.)

⁷ Tuija Pulkkinen, 'J.V. Snellmanin valtio-oppi' i Jaakko Nousiainen – Dag Ankar (red.), *Valtio ja yhteiskunta. Tutkielmia suomalaisen valtiollisen ajattelun ja valtio-opin historiasta* (Juva 1983); samma, 'Tavallinen elämä, valtio ja patriottisuus J. V. Snellmanin ajattelussa' i Tuija Pulkkinen (red.), *Patriotismi, historia ja sosiaalireformismi*. Historiallisen Yhdistyksen julk. 2 (Helsinki 1985).

⁸ Heltigenom träffsäkert rör sig författarna inte med mobilisationsterminologin. Författarna hävdar att penninginsamlingen till läroverken på 1870-talet var en *unik* typ av

stitutionella argument och den vägen förde in Rysslands-frågan i det fennomanska programmet. Detta skulle förhindras, för enligt jungfennomanerna var det bra för den finska nationen att den hamnat under ryskt välde (s. 77).

Den jungfennomanska strategin satte sin prägel på den fennomanska rörelsen som rörelse. Ett centralt (och bestående) drag var avsaknaden av en formell organisation, som skulle ha varit kongruent med rörelsen.⁹ Till sin formella status skulle fennomanin vara diffus. Jungfennomanerna – och speciellt Koskinen själv (s. 75) – förhöll sig länge, ända till 1880-talet, avvisande till alla slag av *massorganisationer*. Koskinen talade för ståndscirkulation men mot demokratisering. Finskhetsrörelsen ansåg sig heller inte behöva ett eget parti för att kunna göra sig gällande inom den politiska eliten. När lantdagsarbete och andra faktorer drev fram ett partiväsende – mera accentuerat vid övergången till 1880-talet – konstaterade det fennomanska ledarskapet att den fennomanska rörelsen skulle fortsätta att vara en allmän, apolitisk påtryckningsgrupp, med rätt att tala i hela folkets namn (s.110). Förhållandet mellan denna ambition av nationell överideologi och finskhetspartier, som icke desto mindre uppstod redan på 1880-talet, kunde författarna med fördel ha tagit som utgångspunkt för en vidare analys.

Till en del kan fennomanernas syn på mobilisation förklaras med rörelsens förankring i en rural bas. På denna punkt kan fennomanin jämföras med grundtvigianismen i Danmark, som på samma sätt var total: vardera rörelsen saknade en kongruent, formell organisation; vardera omfattade en total mobilisering av ett socialt skikt inom en lång rad olika sektorer, från skolor och föreningar, till andelsmejerier och banker. Och på samma sätt som fennomanin fick grundtvigianismen sin populistiska legitimitet genom att den hävdade att den talade på *hela folkets* vägnar.⁹ Folkmakt och demokrati var grundtvigianernas respektive fennomanernas diskurs. Hos fennomanerna var folkmakt i stor utsträckning liktydigt med språkliga rättigheter åt folkets majoritet. Endräktens betydelse – *yksi kieli, yksi mieli* – betonades mera än participatio-

samhällsrörelse genom att formen (=penninginsamling) var en sak och den egentliga målsättningen (= stärkandet av finska språkets ställning) en annan (s. 96). Det är svårt att finna någonting unikt i detta. Folkrörelseforskningen har länge ansett att en rörelse har både manifesta och latent målsättningar. Frivilliga brandkårsrörelsens manifesta målsättning var att öka brandsäkerheten. Centrala latent målsättningar inom brandkårsrörelsen på 1860-talet var att ge spridning åt ett konstitutionellt tänkande, skapa en ny klassförbrödringsideologi och stärka en nationalliberal patriotism.

⁹ Uffe Østergård, *Peasants and Danes. Danish National Identity And Political Culture*. Arbejdsrapport 75. Center for Kulturforskning v/ Aarhus Universitet 1990.

nens.¹⁰ Det centrala budskapet i t.ex. J.H. Erkkos *Kansalaislaulu* från 1883 bestod i att Finland fått en lotterivinst genom att det finska folket var ett enat folk: "Kansa yksi on Suomessa, yhdellen, / Voiton-arpa on langennut".¹¹

Jämförelsen med grundtvigianismen ger också möjligheter att ange olikheter, bestämma nationella särdrag. Liksom grundtvigianismen gav fennomanin en kraftig kick åt agrarkapitalistisk nationalism och vice versa. Men medan den fennomanska rörelsen var en del av ett statligt nationsbygge, hade grundtvigianerna endast halvhjärtade ambitioner att erövra den gamla ämbetsmannastatens positioner. Grundtvig vill grunda en antihuvudstad i Sorø. I Danmark utvecklades två separata offentligheter som levde skilda från varandra. Ämbetsmannastaten med centrum i Köpenhamn, uppstöttad av en storskalig (handels)kapitalism (typ C.F. Tietgen¹²), levde sitt liv mer eller mindre ohotad av en stark och självtillräcklig grundtvigiansk mobilisation. Uppkomsten av ett danskt "leva och låta leva"-syndrom (det danska frisinnet) var fotad i denna avsaknad av ambition att skapa gemensamma normer för hela den danska nationen och inte, vilket är en utbredd missuppfattning bland dagens liberala danskar, i den grundtvigianska filosofin. Liksom andra rurala rörelser – såsom fennomanin – innehöll den starka populistisk-konformistiska drag (jfr Jantelagens jyska växtgrund).

Den starka rurala offentligheten i Danmark respektive Finland gav icke desto mindre upphov till två motsatta tendenser (p.g.a. den rurala mobilisationens olika sätt att förhålla sig till centralt ämbetsmannaväld): delkulturerna har i Danmark haft stort utrymme, men i Finland endast marginaliserade positioner. – Detta kan man påstå trots att såväl den svenska som arbetarkulturen i Finland stundtals uppvisat anmärkningvärd egensinnighet. Men i den mån dessa kulturer hävdade sig som självständiga deloffentligheter har de snabbt förpassats ut ur de natio-

¹⁰ Begreppet "Medborgare"/"Bürger"/"Citoyen" förbinds i de europeiska språken ursprungligen vid etnicitetsmässigt neutrala rättigheter till jämlikt medlemskap i en stad, fr.o.m. 1500-talet i en stat. I Finland förbands begreppet med tillhörigheten till ett folk.

¹¹ Citeras av Sihvo i antologin, s. 373.

¹² Den som så önskar kan spekulera i varför E. G. Palmén uppmärksammade denne Tietgen såsom en mänsklighetens välgörare i jämbredd med en Plato, en Dante eller en Pascal. Det förhöll sig nämligen så att i Werner Söderströms serie på 26 biografier över mänsklighetens stormän ingick en bok om Tietgen författad av Palmén. Kanske ville Palmén fästa uppmärksamhet vid att också länder med agrar dominans är betjänta av stor kapitalister, i synnerhet av Tietgens typ, företagare som arbetar i nära anslutning till staten och som i krissituationer ställer upp för att rädda statsfinanserna; E. G. Palmén, *Tietgen. Merkkimiehiä* 2 (Porvoo 1916, utkom i svensk upplaga följande år).

nella kodernas gemensamma fält. I motsats till Skandinavien fanns det grupper som tog sig rätten att kunna hota andra medborgargrupper med "exkommunikation" (om termen tillåts i en situation där ingen ännu satt trygg i nationskommuniteten, ty den var ännu i vardande), att förklara dem som inte godkände de borgerligt-nationella koderna såsom "vaterlandslose Gesellen".¹³ Om inte fosterlandslösa, så samhälleligt nedklassade, så att man t.ex. skiljde på "Suomen kansa" (finska folket) och "ruotsalainen väestö" (den svenska befolkningen).¹⁴

Gåtan med *Herää Suomi* och särskilt med Rommis och Pohls artikel dyker upp när boken/artikeln kommer in på förhållandena på 1880-talet. Varför förändras tematiken plötsligt? Varför övergår författarna – såväl Rommi och Pohls som de författare som följer efter dem – till att huvudsakligen behandla finska språkets juridiska ställning¹⁵ och finsk-hetsrörelsens plats inom olika eliter? När Rommi och Pohls analyserar

¹³ Jfr Eric Hobsbawm, 'Mass-Producing Traditions: Europe 1870-1914' i Eric Hobsbawm – Terence Ranger (red.), *The Invention of Tradition* (Cambridge University Press 1989, första upplagan 1983), s. 278.

¹⁴ Henrik Stenius, 'Språkfrågan i de första massorganisationerna' i Max Engman – Henrik Stenius (red.), *Svenskt i Finland 1. Studier i språk och nationalitet efter 1860*. SLS 511 (Helsingfors 1983), s. 140.

¹⁵ Den juridiska sidan av språkets ställning är som sig bör väl framme i hela antologin. Dock kan man fråga sig om inte författarna laborerar med termen "officiellt språk" på ett allt för oreflekterat sätt. Exempelvis skriver Pirkko Leino-Kaukiainen att det vid lantdagen 1809 bestämdes att man i fortsättningen inom förvaltning och rättsväsende kunde använda sig av det svenska språket, varefter hon konstaterar att svenskan på detta sätt blev "officiellt språk" i storfurstendömet (s. 329). Varför nöjer hon sig inte med att säga att svenskan blev administrationens och rättsväsendets språk? Och på s. 75 görs rättsspråket ekvivalent med officiellt språk...

Att tala om "officiellt språk" 1809 blir komplicerat emedan ett sådant begrepp inte fanns på den tiden. Samtiden var på det klara med att det var stor skillnad mellan hovets språk, den akademiska världens språk, den civila, den kyrkliga och den militära ämbetsmannaklassens språk, undervisningsspråk, rättsspråk, gudstjänstspråk, ståndspersonsklassens umgängesspråk samt stads- och landsallmogens dialektala tal. För att rätt kunna bedöma det finska språkets ställning borde historierna om alla dessa olika språk beaktas. Det är möjligt att en historisk analys av detta slag skulle vara betjänt av ett teoretiskt begrepp såsom "officiellt språk", men det är dock uppenbart att det i så fall kräver en egen begreppshistorisk diskurs. Begreppet "officiellt" hör uppenbart till gruppen av politiskt och samhällsfilosofiskt centrala termer, som de tyska begreppshistorikerna kallar historiska grundbegrepp, begrepp som fick sin moderna, dynamiska betydelse under modernisationsprocessen under övergången från Alt till Moderne Europa. Nationalstaten och samhället möts i språket – i det officiella språket – men så länge nationalstaten inte existerar kan inte detta möte ske.

fennomanin på 1860- och 1870-talen är infallsvinklarna organisationssträvandena i samhället, synen på demokrati och den formella jämlikheten – perspektivval, som kan betecknas som en förnyelse i förhållande till tidigare analyser från det uttalat fennomanska lägret. Men när man kommer in på 1880-talet försvinner folk rörelseperspektivet helt sonika. Varken nykterhets-, sång-, ungdomsförenings-, andelslags- eller idrottsrörelsen nämns med ett ord, trots att de måste betecknas som centrala element i finskhetsrörelsen. Med tanke på de ideologiska värderingarna som författarna är bekajade med, är det mera väntat att arbetarrörelsen inte nämns, även om den finska särarten hos denna rörelse i väsentlig grad låter sig förklaras av att också den målmedvetet förvalta- de ett fennomanskt arv.

Herää Suomi är ett begreppshistoriskt bevis på att ordet "rörelse" i finsk historieskrivning överhuvudtaget inte behöver ha någon konnotation till demokratiska rörelser, folkmassor eller gemene man. Avsnittet som behandlar perioden från 1890-talet fram till 1917 har Osmo Jusila som spirituellt författare. Han skriver om de "utrikespolitiska" doktrinerna, presenterar ny intressant information om språkens ställning inom länsförvaltningen och beskriver finskhetsfrågan i lantdagen och inom de s.k. språkpartierna. Masspartiernas – agrarpartiets och arbetarpartiets, för att inte tala om de andra massorganisationernas – förhållande till finskhetsfrågan behandlas däremot inte. Eino Jutikkalas socialhistoriska uppsats belyser finskhetsproblematiken ur tre infallsvinklar: språkbyten inom ståndspersonsklassen, finskspråkig skolgång samt finskhetsrörelsen i förhållande till näringslivet. Dessa utredningar endast tangerar frågan om den folkliga mobiliseringen, vilket dock inte förhindrar Jutikkala att konstatera att hans syfte med att kartlägga *ståndspersons-klassens* språkbyten är att belysa finskhetsrörelsen såsom en form av *folk-rörelse* (s. 254 f). Finskhetsrörelsen under första republiken (Ari Uino) reduceras till de fennomanska ytterlighetsrörelserna, av vilka den största, Aitosuomalaisten liitto, omfattade inte mer än 4 000 medlemmar när den var som störst 1928 (s.196).

Begreppshistoriskt relevant är att en bok om finskhetsrörelsen inte tar med ens folk rörelse-eliten. A.A. Granfelt, den fennomanska folk rörelsens och det finska medborgarsamhällets huvudarkitekt, nämns inte en gång i boken. S. Alkios namn skymtar i förbifarten i ett sammanhang som gäller skönlitteraturens förhållande till finskhetsrörelsen (s. 410). Begreppsligt intressant är att olika sidor av kultureliten, den filologiska utvecklingen av det finska språket (Paavo Pulkkinen), skönlitteraturens (Hannes Sihvo) och målarkonstens (Aimo Reitala) förhållande till finskhetsrörelsen, däremot, ägnas inträngande och intressanta studier. "Rörelsens" centrala arenor är eliternas. Gränsområdet mellan det finska folkets och den nationella elitens estetik – folkloristiken, elitens sätt att petrifiera folk kulturen genom att utsätta den för en

kanonisering – ägnas ingen uppmärksamhet (en Vesa Kurkela¹⁶ finns inte bland författarna).

*

Trist är den kritik som förklarar att författaren/författarna skrivit fel bok. Felet med *Herää Suomi* är inte dess val av objekt. Min kritik består i det sätt på vilket objektet, finskhetsrörelsen, begreppsloggjorts. Jag hävdar inte att det finns en riktig definition av begreppet "rörelse". Men jag är angelägen om att argumentera mot antologins sätt att uppfatta begreppet "rörelse", ett sätt, som har en klar höger-patriarkalisk riktning, utan att begreppet för den skull är distinkt och entydigt definierat. Främmande är tanken att "rörelsen" har en social sammansättning som kunde vara värd en undersökning – ty den sociala basen är självklar (?), "det finska folket". Ur Jutikkalas socialhistoriska studie kan man analysera fram ett väsentligt rörelsebegrepp som tar fasta på den politiska och ideologiska dynamik som gör staten finsk: ståndpersonsklassens språkbyten, utbildningen av en finsk elit samt den nya finska elitens materiella bas, förhållandet till näringslivet. Detta intressanta rörelsebegrepp är dessvärre inte renodlat i antologin. När t.ex. förhållandena under första republiken behandlas betyder "rörelse" den extrema finskhetsrörelsen. Ur slika oförenligheter kan man dessvärre inte dra den slutsatsen att antologin vill servera en pluralistisk provkarta på hur finskhetsrörelsen kan begreppsloggöras. Därtill är alla de begreppsdefinitioner, som skulle ha gjort en dialog möjlig med med t.ex. skandinaviska mobilisationsforskare, allt för systematiskt exkluderade.

Den blinda fläcken, att antologin inte fäster uppmärksamhet vid fennomanska massrörelser, kan förklaras på olika sätt. Ideologiskt är boken en variant av en besinnand fennomani som tar avstånd från samhällelig radikalism. Den är konciliant på det sättet att den hellre överlättar och inlemmar än tar ställning och stöter ifrån. *Herää Suomi* fronderar inte öppet mot någon. Alla historietolkare som tas upp nämns välvilligt, ibland välvilligt tillrättaläggande. Men boken är inte problematiserande, tolerant och diskuterande. Den besinnade fennomanins koncilians har sina gränser: arvet från den radikala fennomanin allt från 1880-talet ("granfeltianismen") negeras och förnekas. Man talar retoriskt i folkets namn, men att lyssna till folket är det sämre ställt med.

På ett metodologiskt plan kan man konstatera att författarna här hemma i en tradition som hellst tyr sig till endast mycket källnära reso-

¹⁶ Jfr Vesa Kurkela (vars avhandling utkom samma år som *Herää Suomi*, men som dessförinnan publicerat flere artiklar i ämnet), *Musiikkifolklorismi ja järjestökulttuuri. Kansanmusiikin ideologinen ja taiteellinen hyödyntäminen suomalaisessa musiikki- ja nuorisjärjestöissä*. Suomen etnomusikologisen seuran julkaisuja 3. (Jyväskylä 1989.)

nemang. Det källmaterial som anlitas för att undersöka "rörelsen" är hämtat ur lantdagen, ämbetsverken och kultureliterna – förstklassiga, "officiella" källor varur säkra, "positiva" fakta kan deduceras, inget diffust material från medborgarsamhällets svårfångade praktiker och mentaliteter. Man uppfattar inte att det ligger en inre motsägelse i att skriva om finskhetsrörelsens historia utan att gå till källorna om det finska folkets agerande i medborgarsamhället.

Historiografiskt har högerfennomanin haft svårt att få korn på processer inom det moderna medborgarsamhället. Först gällde det att ta reda på den finska statens historiska rötter och visa att det finska folket hade egna institutioner också innan det hade en egen stat. Och när finska folket får sin egen stat försvann intresset att undersöka folkets egna institutioner inom frivilligsektorn.¹⁷ Den som trodde att fennomanin nu självkritiskt granskat vad som hände nationen när fennomanin blev hegemonisk och inte längre går att använda som särskiljande kategori, har inte mycket att hämta i boken. Orsaken ligger i att bokens författare utgår ifrån ett inskränkt rörelsebegrepp. Bara de strävanden som *manifest* tog sig an språkfrågan och *endast* språkfrågan uppfattas som en del av finskhetsrörelsen.

Men ändå tror jag inte att det är en politisk passion som ligger bakom begränsningarna i infallsvinklarna. Jag tror att också psykologiska faktorer har en betydelse i sammanhanget. Det har varit en plikt att åstadkomma denna volym, det har varit bekvämt att hålla sig till det provinsiella rummet, uppgiften har inte uppfattats som intellektuellt utmanande.

*

Samma år som den ovannämnda antologin utkom John Lind vid Köpenhamns universitet med en bok, *Mellan "venska" och "vinska"*. *Finsk fra almuesprog til statsbærende kultursprog* (Finska afdelningens

¹⁷ När fennomanin blev statsbärande och nationen fått politisk självständighet gick andan ur frivilligmobiliseringen (utom när det gällde försvaret). Den finska elitkulturen hade svårt att stampa fram en egen fond under första republiken. Kansalaisvaltioääitiö från 1927 liksom Suomi-sääitiö från 1931 misslyckades. Till stor del tack vare L.A. Puntilas engagemang som propagandist och organisatör lyckades slutligen Suomen kultuurirahasto 1937 etablera sig som ett komplement till den statliga universitetsvärden (jfr Ari Uino i den ovan nämnda antologin, s. 247). L.A. Puntila lyckades inte bli finskhetsrörelsens historiograf. Däremot doktorerade han, som känt, på svenskhetsrörelsens historia i Finland. Kanske drog han av dessa studier slutsatserna att privatfonderna har en avgörande betydelse för rekryteringen av en elit till universitet och andra kulturinstitutioner och att det kanske är fel att tro att staten helt och hållet skall ersätta detta slag av rekryteringsmekanismer.

skrifter Nr 3, 255 s. København 1989). Böckerna är varandras motsatser. Målgrupperna är för det första olika. Den danska är i främsta hand skriven för danska studenter som läser finska på universitetet och dess utstyrsel är anspråkslös, även om ett fyndigt illustrationsmaterial på ett utmärkt sätt kompletterar texten. Böckerna har heller inte samma föremål. Linds bok handlar uttryckligen om finska språkets ställning genom tiderna. Men detta hindrar inte att hans bok i själva verket har den mångsidigare och intressantare bilden av finskhetsrörelsen. Linds bok ger uttryck för upptäckar- och kombinationsglädje. I rask fart tar han upp den ena frågan efter den andra, beledsagade med intressanta poänger, som ofta bygger på inlevelseförmåga. Han tränger in i de finska militärernas psyke i den unga republiken, i studenternas situation i det självständiga Finland o.s.v. Också ur stilistisk synvinkel är boken en imponerande prestation. Läsaren – detta gäller också de kräsna i Finland – behöver aldrig avverka intetsägande transportsträckor.

Linds kunskaper om finska förhållanden är goda. Känslomässigt står han inte kall inför finska prestationer. Språkfrågans lösning ger han goda poäng åt, samtidigt som han inte sticker under stolen med att vägen fram till lösningen varit kantad med svårigheter av många slag (s. 181). En av de grundläggande frågorna som Lind ställer gäller hur begreppet *nordiskt språk* skall uppfattas (s. 39–41). Romantikens genetiskt inriktade språkitresse var naturligtvis ägnat att betona avståndet mellan svenskan och finskan. Men Lind konstaterar att ser man till språkens semantiska och t.o.m. syntaktiska drag har finskan långt flera omedelbara likheter med svenskan än de flesta av de finsk-ugriska språken.

Linds presentation av den filologiska debatten förefaller balanserad. Det samma kan man säga om det sätt han hanterar de arkeologiska och rasbiologiska diskurserna. När det gäller den politiska sidan av språkfrågan ger teckningen, däremot, anledning till en kritisk kommentar. I Linds framställning blir språket en allt för dominerande faktor när det gäller det politiska fältets utformning. Mot den radikala fennomanin uppstod reaktioner som stod på samma teoretiska våglängd som den själv, d.v.s. den freudenthalska svenskhetsrörelsen, som dock i grund och botten var en liten rörelse. Men det fanns också andra typer av reaktioner, grupperingar, som ville tona ner språkets betydelse (liberalerna), och fennomanska grupper, som vägrade uppfatta det svenska i Finland som en hämmsko för Finland ("de gamla hederliga"). I Linds framställning blir den liberala opinionen endast en smal strimma mellan språkgrupperingar.

Lind ställer fördomsfritt flere viktiga frågor under debatt. Han konstaterar t.ex. att språkfrågan också haft en stabiliserande funktion. Var det inte språkfrågans förtjänst att Finland, såsom den enda "randstaten" i 30-talets Europa, undgick en högerauktoritär utveckling? Konfrontationen mellan ett expanderande finskt och ett retirerande svenskt ele-

ment var oundviklig. Men med beaktandet av tidsandan på 1920- och 1930-talet kan man enligt Lind knappast tänka sig en fredligare form för denna konfrontation.

Lind behåller hela tiden ett kritiskt avstånd till sitt objekt, vilket resulterar i en uppfriskande relativisering av språkfrågans betydelse i Finland. Han konstaterar att den finska historieskrivningen spilt mycket krafter på att beskriva, "hvorderes det finske folk til stadighed har lidt under fremmede åg. Dette på trods af, at det objektivt set er svært at finde andre folk – forstået som især bønder og almue – än det svenske, der har lidt mindre under øvrighedernes eller overklassens pres, hvad enten disse har været af samme nationalitet eller ej. Noget vorredskab og stavnsbånd, som et dansk styre påførte danske bønder er ukendt i Finland. Ruslands livegne behøver man knapt at nævne og endnu mindre finnernes sprogfæller syd for den Finske Bugt, esterne, der gennem århundreder har hørt til Europas mest undertrykte folk" (s. 84 f).